

Híres fogorvosok egy ismert fotós szemével

150 éve született Erdélyi Mór fotográfus

Dr. Kóbor András

Semmelweis Egyetem, Fogpótlástani Klinika, Budapest

150 évvel ezelőtt, 1866-ban Érsekújváron született a XIX-XX. század egyik ismert fotográfusa, Erdélyi Mór (1. ábra). Apja, Grünvald Jakab kereskedő, anyja Kurzweil Mária kezdetben jó anyagi körülményeket biztosítottak gyermeküknek, aki középiskolai tanulmányait az érsekújvári ferences gimnáziumban végezte. A család hirtelen elszegényesedése azonban arra készítette a fiatal Erdélyit, hogy megélhetése biztosítására valamilyen szakmát válasszon. Ebből a célból 1884-ben utazott fel Budapestre, az akkor világvárosi fejlődését megkezdő, gyors változásnak induló fővárosba. Tanonc- majd segédéveit a kor híres fotográfusánál, *Ellinger Edénél* végezte. Felszabadulása, fényképészmesteri címének megszerzése után első önálló műtermét az Erzsébet tér 18. szám alatt (előbb Fürdő utca, majd gróf Tisza István utca, ma József Attila utca) nyitotta meg (2-3. ábra), ahol elsősorban portréképek készítésével foglalkozott.¹

Ebben az időben a fényképezés az 1859. évi császári rendelet alapján szabad iparnak számított, és elegendő volt a cég egyszerű bejelentése. 1920-ig bárki fényképezhetett, aki meg tudott élni belőle. A fényképezés technikája erre az időszakra már túl volt a dagerrotípián, a kalotípián, és a kollodíumos lemeztechnikát alkalmazta. A fotográfusok száma is rohamosan nőtt, míg 1859-ben mindösszesen 18, addig 1890 körül már mintegy 300,

1. ábra: Erdélyi Mór 1919 körül

1900-ban pedig 575 bejegyzett hivatásos fotográfus dolgozott.⁹ A leghíresebbek ezek közül *Klősz György*, *Divald Károly*, *Strelisky Lipót*, *Uber Ödön* és *Mai Manó*. A műkedvelők számát mintegy 4000 körülire becsülhetjük, közülük említésre méltó *Vajna Vilmos* stomatológus, aki Budapestről készült pillanatfelvételeivel, lóversenyekről készült képeivel elismerő oklevelet nyert az 1896-os Millenniumi Kiállításon.^{3,6,11}

Erdélyit sikeres műtermi portréfotói hamar ismertté tették. Ő azonban szélesebb érdeklődési körét kielégítendő,

2-3. ábra: Erdélyi Mór első műtermének helyszíne és az épület

4. ábra: Erdélyi felvétele az Orvosi Kar központi épületéről
(Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény)

a formálódó, ekkoriban virágkorát élő főváros minden napjait, neves eseményeit és épületeit kezdte megörökíteni (4. ábra).

Az 1890-es évek elején díszalbumban jelentek meg a királyi palotáról készített képei. 1894-ben elnyerte az udvari fényképész címet, majd egy évre rá abban a kitüntetésben részesült, amely lehetővé tette számára, hogy a gödöllői kastélyban fényképezze az uralkodó család tagjait. Anyagi sikereit jelzi, hogy 1896-ban megnyitotta a második, akkor a város legmodernebb fotóintézetét a Kossuth Lajos (korábban Hatvani) és Semmelweis (korábban Újvilág) utca sarkán álló épületben (5. ábra).

Képei egyre gyakrabban jelentek meg napilapokban is. A Millenniumi Kiállításon számos fényképész – köztük Erdélyi is – különböző témájú és technikájú képeket állított ki. Erdélyi képei ezen a seregszemen nem keltették fel sem a zsűri, sem a látogatók figyelmét. Kárpótlást jelentett számára, hogy az 1900-ban Párizsban megrendezett világkiállításon képeivel aranyérmeket nyert.

A következő évtizedben Erdélyi érdeklődése az épületfotózás és a szociofotó felé fordult. Részben állami megbízásra, sorra fotózta a főváros lebontásra ítélt régi és az újonnan emelt épületeit. Munkatársaival bejárta az országot, és kastélyokat, udvarházakat, nevezetes épületeket, néprajzi és mezőgazdasági témákat kapott lencese végre. Az így gyűjtött hatalmas anyag alapján jelent meg 1909-ben egy 680 képet magába foglaló „Magyarország” című album.

Erdélyi jelentősége az oktatás területén is számottevő. 1903-ban az ő javaslatára vezették be a diapozitívot, mint szemléltető eszközt a közoktatásban. Az igények kielégítésére 1908-ban megalapította az Uránia Szemléltető Tanszkek Gyárát. A diapozitívok mellett fényképezőgépeket, vetítőket és objektíveket is gyártottak. A diapozitívos szemléltetés népszerűsítését szolgálta az Uránia színházban (később mozi) tartott tudományos diasorozatok vetítése.^{2,8}

Érdemei elismeréseként 1924-ben kormányfőtanácsossá nevezték ki. Több ezer felvételéből ma azok maradtak fent, melyeket már életében múzeumoknak, közalapítványoknak adományozott. 1934. március 11-én hunyt el.

Erdélyi kapcsolata a magyar stomatológus-képzéssel két szálon fut. Nagy valószínűséggel ő készítette el Árkövy József megrendelésére azt a díszalbumot, amely az 1890-ben alapított Egyetemi Fogászati Intézetet hivatott bemutatni. Ebből az albumból ismerhetjük meg többek között az akkori technikai felszereltséget, a kezelőhelyiséget és a fogtechnikai labort is (6-8. ábra). A másik szálat az Erdélyi fotóintézetete által a Stomatológiai Klinika számára készített képek jelentik, melyek az 1909-ben átadott klinika

Kaposváron

OEP által finanszírozott felnőtt

fogorvosi praxis eladó.

Érdeklődni az esti órákban a
06-20/251-6105 telefonon.

Kiváló felszereltségű,
4000 fős területi ellátású

fogászati praxisjog eladó,

Szegedhez közeli városban.
Telefon: +36-30/978-2028

Kecskemét közeli
kisvárosban

fogászati praxis eladó.

Telefon: 06-20/232-4666

Sopron belvárosában található rendelőbe **keresünk** ambiciózus, empatikus, naprakész általános **fogorvost** német és angol nyelvtudással, állandó munkavégzésre.

Amit kínálunk: kellemes környezet, önállóság,
marketing háttértámogatás és továbbfejlődési
lehetőség.

Jelentkezéseket a marketing@scarbantia.hu
e-mail címre várjuk.

Kaposvártól 20 km-re 6000 fős

vegyes fogorvosi praxis eladó.

Idén felújított klimatizált rendelő vadonatúj
berendezéssel. Háromszobás szolgálati lakás
önkormányzati bérleményben biztosított.

Érdeklődni: 06-30/277-4189

5/a-c. ábra: Hatvani – Újvilág (Kossuth–Semmelweis) utca sarok 1896-ban

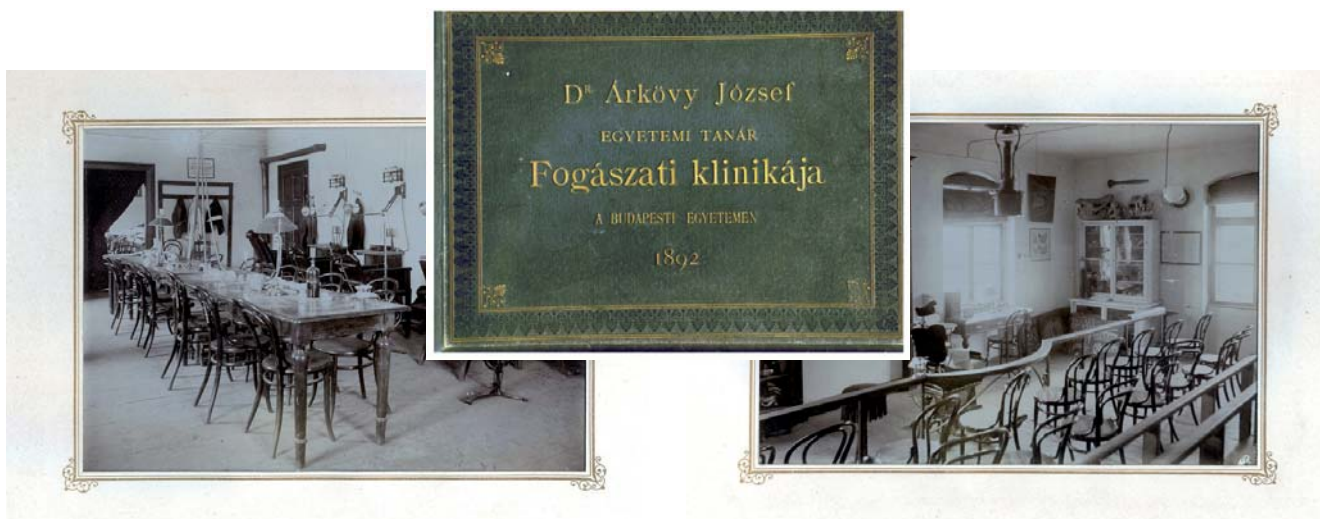
előadótermének falait díszítették (9. ábra). Ezek a képek a stomatológia-fogászat területén nemzetközi hírnévvel rendelkező tudósokat, és ami még fontosabb, a magyar fogászat-stomatológia megteremtésében jelentős szerepet játszó egyetemi személyeket ábrázolják.^{4,5,10}

Álljon itt ezen személyek névsora és rövid bemutatása¹²:

- *Nedelko Demeter (Döme)* (1812–1882): a Budapesti Egyetem első fogorvos tanára 1844-től; a Budapesti Fogorvosok Egyletének megalapítója. (Nedelko egyetlen fellelhető, hiteles ábrázolása. A képet a cikk szerzője egy szemetes konténerből mentette ki a Klinika átépítésekor.)
- *Barna Ignác* (1822–1894): az Egyetem második fogorvoslást oktató tanára (1865-től), az első, magyar nyelvű fogorvosi tankönyv szerzője, akadémiai levelező tag, 1871: *Fogászat*
- *Iszlai József* (1840–1903): az Egyetem Fogászati Propedeutikai Intézetének megalapítója és első tanára (1902), az új típusú tanrend (1889) egyik összeállítója.
- *Hattay Lajos* (1854–1925): az Egyetemi Fogászati Intézet első tanársegéde, a világ első habilitált tanára odontotechnika és fogászati metallurgia tárgykörből.
- *Carl Partsch* (1855–1932): breslauer egyetemi tanár, sebész-fogorvos, a gyökérrezekció és a cisztekómia műtéteinek leírója. 1917: *Handbuch der Zahnheilkunde Erkrankungen der Hargewebe des Mundes*
- *Willoughby Miller* (1853–1907): a pennsylvaniai School of Dental Medicine tanára, a kemoparaziter, a kariesz-elmélet megalkotója.
- *Emile Magitot* (1833–1897): a párizsi L'École Dentaire tanára, sebész-fogorvos, a stomatológiai eszme megfo-

galmazója, az első fogorvosi replantáció végrehajtója, a Société de Stomatologie megalapítója. 1878: *Treatise on dental caries*

- *John Tomes* (1815–1895): a Royal College of Surgeons of England tagja, londoni egyetemi tanár, az általános érzéstenítésben végrehajtott foghúzás egyik első képviselője, az első anatómikus foghúzó fogó és egy fogemelő feltalálója. 1848: *Course of Lectures on Dental Physiology and Surgery*
- *Gustav Preiswerk* (1866–1908): a Baseli Egyetem tanára, a svájci fogorvosképzés megalapítója. 1912: *Lehrbuch und Atlas der Zahnheilkunde*
- *Eugene S. Talbot* (1847–1924): a chicagói egyetemi tanár, a csontdeformitások és a gingivitis etiológiájának kutatója; első alkalommal használt röntgendiagnosztikát az ortodontiai kezeléseknél.
- *Robert Baume* (1848–1907): a rostoki majd berlini egyetemi tanár; traumatológus, a törvégek nyugalomba helyezési elvének kidolgozója. 1877: *Lehrbuch der Zahnheilkunde*
- *John Mummery* (1847–1926): London; a British Dental Association elnöke (1899); az FDI elnöke (1911); az I. világháború alatt a Kermingtonban felállított maxillofacialis sebészeti kórház vezetője. 1919: *Microanatomy of the Theet. Microscopie and General Anatomy of the Theet*
- *Forster Flagg* (1789–1853): sebész-fogorvos, fog anatómiájának és szövettanának kutatója. 1822: *The family dentist*
- *James E. Garretson* (1828–1895): Philadelphia, a Dental College of Philadelphia sebész tanára. 1869: *A treatise on the diseases and surgery of the mouth.* 1919: *History of dental surgery*
- *Julius W. Black* (1836–1915): a Northwestern University Dental School tanára, az üregalakítás szabályainak

6–8. ábra: Árkövy albuma, az Egyetemi Fogászati Intézet kezelője és előadóterme 1900

megalkotója; az amalgám keverési arányának kidolgozója. 1890: *Manual of Operative Dentistry*

• *Carl Wedl* (1815–1891): Bécs; a német nyelvterület első szövettanára. 1869: *Atlas zur Pathologie der Zähne*

A Stomatológiai Klinika előadótermének falán 18 kép volt található. Az itt felsoroltak száma 16. Hogy ki volt a 17. és a 18., arról nincs tudásunk, kiléte felderíthetetlen volt a számomra. Az Egyetem orvoskari tanári testületének 1907. április 11-i VIII. rendes ülésén utalás történik arra a részletes előterjesztésre, melyet Árkövy nyújtott be az Egyetem vezetésének, és amely az újonnan épülő Stomatológiai Klinika felszerelési és berendezési szükségleteit, illetve annak költségvetését tartalmazta. Valószínűsíthető, hogy ebben a listában a képek is szerepelhettek, de az iratokat nem sikerült fellelnem.⁷

A képek elkészítésének technikájáról csak sejtéseink lehetnek. Az ábrázolt személyek közül számosan már nem éltek. A külföldi tanárok jelentős része amerikai volt, így az ő elérhetőségük is nehézkes lehetett. Ebből

arra következtethetünk, hogy a reprodukciók többsége az akkor még elérhető fényképfelvételek alapján készíthetett. Nem kizárható azonban az a lehetőség sem, hogy a Stomatológiai Klinika 1909-es átadásának kapcsán meghívott és megjelent vendégek közt találjuk néhány kép eredetijét.

Ha a Stomatológiai Klinika vezetője nem rendeli meg, ha Erdélyi Mór nem készíti el ezeket a portré reprodukciókat, akkor ma szegényebbek lennénk a XIX–XX. század neves stomatológusainak bemutatásával. Az album és a képek mind a fotográfia, mind a stomatológia szempontjából szakmapolitikai értéket képviselnek.

Irodalom

1. Baróti J: Erdélyi Mór élete és munkássága Fotóművészet, 5-6.; 82-90;1997.
2. Bogdán M: Uránia. A vetített képes előadások szerepe a vizuális kultúrában. Egyetemi szakdolgozat, 2000. Miskolc
3. Demeter Zs: Erdélyi Mór, a sokoldalú fotográfus. Budapest folyóirat, 31,11-14;2008/4.
4. Huszár Gy: A magyar fogászat története Orvostörténeti Könyvtár, Budapest, 1965.
5. Kóbor A: A fogorvosképzés magyarországi fejlődésének története. Az önálló fogorvosképzés kialakulásának története Budapesten. In: 50 éves a Semmelweis Egyetem Fogorvostudományi Kara, 30–154, SE FOK, Budapest, 2005.
6. Kóbor A: Vajna Vilmos feltaláló fogorvos emlékére, születésének 155. évfordulóján. Fogorv. Szle 102;191-198:2009.
7. Orvoskari tanári testületi ülések jegyzőkönyve 1906-07. 533.old. Semmelweis Egyetem Levéltára, Budapest
8. Petur: Történelem: Erdélyi Mór. https://pixinfo.com/cikkek/tortenelem_erdelyi_mor
9. Peternák M: Magyar fotótörténet (kezdetektől a 90-es évekig) <https://howtophoto.wordpress.com>
10. Salamon H: A magyar stomatológia (fogászat) története. Magyar Fogorvosok Országos Egyesülete; Budapest, 1942.
11. Varga K: Egyszer és azóta sem. http://bparchiv.hu/id-228-varga_katalin_egyszer_es_azota_sem.html
12. W. Hermann-Axthelm: Geschichte der Zahnheilkunde. Quintessenz Verlag; Berlin; 1973.

9. ábra: A Stomatológiai Klinika előadóterme, a szemközti falon a képekkel